

ΔΙΟΝ: ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΙΣΙΔΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ιερό της Ίσιδας εντοπίζεται ανατολικά του ποταμού Βαφύρα (**Φωτ. 1, 4**). Οικοδομήθηκε τον 2ο αι. μ.Χ. στη θέση προγενέστερου ιερού, όπου λατρεύονταν θεότητες, οι οποίες σχετίζονταν με την ευφορία της γης και την μητρότητα.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Το 1951 άρχισαν οι εργασίες αποστράγγισης της περιοχής, που βρίσκεται ανατολικά του αρχαιολογικού χώρου και ο οποίος είχε μεταβληθεί σε ελώδη έκταση. Στο ανάχωμα του καναλιού στην ανατολική όχθη ανεσύρθη ένα μικρό γυναικείο άγαλμα, το οποίο αποτέλεσε το έναυσμα για την έναρξη της συστηματικής ανασκαφής. Οι εργασίες άρχισαν το καλοκαίρι του 1978 και συνεχίστηκαν στο εξής. Από το 1981 οι ανασκαφές στο χώρο διεξάγονταν υπό την διεύθυνση του καθηγητή Δημήτρη Παντερμαλή και τελούσαν υπό την αιγίδα της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Σήμερα υπάγονται στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και διενεργούνται από την κ. Σεμέλη Πινυιάτογλου, Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Το τέμενος ήταν οργανωμένο γύρω από μια ευρύχωρη αυλή, την οποία διέσχιζε ένας μακρύς κτιστός διάδρομος, που συμβόλιζε τον ποταμό Νείλο. Η επίσημη είσοδος βρισκόταν στα ανατολικά, ενώ μια δευτερεύουσα είσοδος με πρόπυλο υπήρχε στη βόρεια πλευρά. Στη δυτική πλευρά του τεμένους βρισκόταν ο κεντρικός ναός και ο μεγάλος βωμός για τις θυσίες. Ο κεντρικός ναός ήταν αφιερωμένος την Ίσιδα Λοχία, όπως προκύπτει από τα ενεπίγραφα βάθρα στα σκαλοπάτια του κτιρίου. Είναι ένας ναός χτισμένος πάνω σε υψηλό πόδιο με προθάλαμο και σηκό. Μέσα στη θεμελίωση του ποδίου υπάρχει ο τοίχος ενός παλαιότερου κτίσματος. Η τετράστυλη πρόσταση με τους ιωνικούς κίονες μπροστά από τα σκαλοπάτια φαίνεται ότι είναι μεταγενέστερη προσθήκη. Πιθανώς στο μέτωπο του κτιρίου ήταν εντοιχισμένο το ανάγλυφο που παριστάνει την Ίσιδα με στάχυα και σκήπτρο στα χέρια. Η αναθηματική επιγραφή αναφέρεται στην τριάδα των Αιγυπτίων θεών: του Σάραπη, της Ίσιδας και του Άνουβη. Η τοιχοδομία και η μορφή των αρχιτεκτονικών μελών του ναού συνηγορούν για μια χρονολόγηση στα χρόνια των Σεβήρων. Αντίθετα το ανάγλυφο ανήκει στο 2ο αι. π.Χ. και είναι το πρωϊμότερο εύρημα που σχετίζεται με τη λατρεία της Ίσιδας. Στο πρώτο σκαλοπάτι της μνημειακής κλίμακας του ναού βρέθηκαν στη θέση τους δύο πεσσίσκοι, που έφεραν μαρμάρινες πλάκες με αποτυπώματα δύο ποδιών ενός μεγάλου και ενός μικρού. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς είναι λαξεύματα με βάση το περίγραμμα των πραγματικών ποδιών ενός άντρα και μιας γυναίκας προσκυνητών του ιερού της λοχίας θεάς. Η βάση ενός άλλου αναθήματος φωτίζει με την επιγραφή της την ιστορία της λατρείας στο τέμενος αυτό: Η Αριστιώ, η κόρη του Μέντορος, αφιερώνει ένα μικρό άγαλμα στην Άρτεμη Ειλειθυία, τη θεά του τοκετού. Η επιγραφή αυτή ανήκει χρονολογικά στον 3ο αι. π.Χ. και η παρουσία της επιτρέπει την υπόθεση ότι η λατρεία της Αρτέμιδος Ειλειθυίας είναι παλαιότερη, ίσως να είναι και η αρχική, την οποία στα όψιμα ελληνιστικά χρόνια τη διαδέχτηκε η λατρεία της Ίσιδας Λοχίας. Ο κτιστός βωμός του ναού βρέθηκε ακέραιος περιστοιχισμένος από ποικίλα αναθήματα (**Φωτ. 2**). Στο βωμό οδηγούσε ένας μακρύς διάδρομος από την ανατολική, κύρια είσοδο του ιερού.

Ο κεντρικός ναός πλαισιωνόταν από τους ναΐσκους της Ίσιδος Τύχης και της Αφροδίτης Υπολυμπιδίας, την Αφροδίτη δηλαδή που λατρεύεται στις υπώρειες του

Ολύμπου, που στέγαζαν ιερές πηγές και ένα τέταρτο, που μάλλον σχετίζονταν με την λατρεία της Αφροδίτης (Φωτ. 3, 5). Είναι η πρώτη φορά που μαρτυρείται αυτό το όνομα της θεάς και ασφαλώς θα πρόκειται για τοπική λατρεία. Το κτήριο έχει την κάτοψη ενός μονοθάλαμου οίκου με μεγάλο θυραίο άνοιγμα δίχως θυρόφυλλα και εσωτερικά μια δεξαμενή, που καταλαμβάνει τη θέση του δαπέδου. Το νερό ερχόταν από το στόμιο αγωγού κάτω από τον δυτικό τοίχο κάτω από την κόγχη του λατρευτικού αγάλματος. Εκεί βρέθηκε η ενεπίγραφη βάση του, ενώ το κεφάλι της θεάς ήταν πεσμένο πάνω στο μαρμάρινο πλαίσιο της δεξαμενής. Η στενή σχέση της Υπολυμπιδίας Αφροδίτης με τα ιερά νερά του βουνού είναι προφανής. Δεν αποκλείεται το ασυνήθιστο αυτό κτίσμα να είναι η αρχιτεκτονική μορφή ενός φυσικού τοπίου των υπωρειών του Ολύμπου με νερά, όπου αρχικά θα λατρευόταν η Αφροδίτη. Η λατρεία στο αντίστοιχο κτίσμα νοτίως του κεντρικού ναού δεν είναι δυνατό να οριστεί. Η κάτοψη του αποτελείται από τον σηκό και ένα προθάλαμο. Εκεί βρέθηκε ένα άγαλμα ελληνιστικών χρόνων, που εικονίζει τον Έρωτα. Και οι τρεις ναοί που αναφέραμε φαίνεται ότι ανήκουν στο ίδιο αρχιτεκτονικό σχέδιο. Αντίθετα ο τέταρτος μικρός ναός στα νότια, που η ημικυκλική του κόγχη προβάλλει στα δυτικά πρέπει να κατασκευάστηκε αργότερα, όπως προδίδει η διαφορετική του τοιχοδομία, αλλά και η τοποθέτησή του εκτός της οικοδομικής γραμμής των άλλων ναών.

Τη βόρεια πλευρά του τεμένους έκλεινε στωϊκό κτίριο, που περιελάμβανε το «εγκοιμητήριο» και μια αίθουσα στην οποία ήταν στημένα τα αγάλματα των δωρητριών του ιερού, ενώ στη νότια πτέρυγα υπήρχαν βοηθητικοί χώροι. Το ιερό καταστράφηκε από σεισμούς και πλημμύρες τον 4ο αι. μ.Χ. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα το τέμενος της Ίσιδας και η πρώτη χριστιανική βασιλική του Δίου πρέπει να συνυπήρξαν, καθώς η μυστηριακή λατρεία της θεάς έγινε ανεκτή από τους μύστες της νέας θρησκείας.

ΣΥΝΟΨΗ

Το ιερό της Ίσιδας εντοπίζεται ανατολικά του ποταμού Βαφύρα. Οικοδομήθηκε τον 2ο αι. μ.Χ. στη θέση προγενέστερου ιερού, όπου λατρεύονταν θεότητες, που σχετίζονταν με την ευφορία της γης και την μητρότητα. Το τέμενος ήταν οργανωμένο γύρω από μια ευρύχωρη αυλή, την οποία διέσχιζε ένας μακρύς κτιστός διάδρομος που συμβόλιζε τον ποταμό Νείλο. Στη δυτική πλευρά του τεμένους βρισκόταν ο ναός της Ίσιδος Λοχίας και ο μεγάλος βωμός για τις θυσίες. Ο κεντρικός ναός πλασιωνόταν από δύο ναϊσκους της Ίσιδος Τύχης και της Αφροδίτης Υπολυμπιδίας και ένα τέταρτο που μάλλον σχετίζονταν με τη λατρεία της Αφροδίτης. Στη βόρεια πλευρά βρισκόταν το «εγκοιμητήριο» και στην νότια πτέρυγα υπήρχαν βοηθητικοί χώροι. Το ιερό καταστράφηκε τον 4ο αι. μ.Χ. από σεισμούς και πλημμύρες. Όπως προκύπτει από τα ανασκαφικά δεδομένα το τέμενος της Ίσιδας και η πρώτη χριστιανική βασιλική του Δίου φαίνεται ότι συνυπήρξαν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρχαιολογική Έρευνα και ιστορική τοπογραφία

- P. Pandermalis, Ein neues Heiligtum in Dion, AA, 1982, 727 – 735.
- Δ. Παντερμαλής, Οι επιγραφές του Δίου, σε: *Πρακτικά του Η' Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής και Λατινικής Επιγραφικής, Αθήνα 3 – 9 Οκτωβρίου 1982* (Αθήνα 1984), 271 – 277.
- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου 1990, *Εγνατία* 2, 1990, 375 – 379.
- Δ. Παντερμαλής, Η ανασκαφή του Δίου, *ΑΕΜΘ* 4, 1990 (1993), 187–194.

- Δ. Παντερμαλής, Δίον. Η δεκαετία των ανασκαφών 1987 – 1997, *ΑΕΜΘ* 10 Α, 1996 (1997), 205 – 214.
- Δ. Παντερμαλής, Δίον 1997. Ο επιστάτης, οι πελειγάνες και οι λοιποί πολίτες, *ΑΕΜΘ* 11, 1997 (1999), 233 – 240.
- Δ. Παντερμαλής, Δίον. *Η Ανακάλυψη*, Αθήνα 1999, 88 – 117.
- Δ. Τερζοπούλου, Θεόμορφες απεικονίσεις θνητών στα ταφικά μνημεία της Μακεδονίας, *Εγνατία* 14 (2010), 130, υποσ. 43.
- S. Pingiatoglou, Cults of Female Deities at Dion, *Kernos* 23, 2010, 179 – 192.
- P. Christodoulou, Les reliefs votifs du sanctuaire d' Isis à Dion, *Bibliotheca Isiaca* II. *Les cultes isiaques en Grèce. Actes du IVe colloque international sur les études isiaques, troisième journée, Liège, 29 Novembre 2008, (Michel Malaise in honorem)*, Bordeaux 2011, 11–22.
- O. Palagia, Hellenistic Art, σε: R.J. Lane Fox, ed., *Brill's Companion to Ancient Macedonia. Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 BC – 300 AD*, (Leiden – Boston 2011), 492, υποσημ. 52.

Έρευνες Αρχαιολογικής Εταιρείας

- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1981 Α (1983), 62–66.
 Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1982 (1984), 66–68.
 Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1983 Α (1986), 55 – 57.
 Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1984 Α (1988), 71–74.

Έργον 1981, 28, εικ. 42, 43.

Έργον 1982, 24 – 25.

Έργον 1983, 32.

Έργον 1984, 36.

Έργον 1986, 72.

Έργον 1988, 68.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Φωτ. 1: *ΠΑΕ* 1981 Α (1983), 62, πίν. 69α & *Έργον* 1981, εικ. 42 (Η ανασκαφή στο ιερό της Ίσιδας)

Φωτ. 2: *ΠΑΕ* 1981 Α (1983), 62, πίν. 69β & *Έργον* 1981, εικ. 43 (Ιερό Ίσιδας. Βωμός)

Φωτ. 3: *ΠΑΕ* 1981 Α (1983), 62, πίν. 70α (Ιερό της Ίσιδας. Ναϊσκος της Αφροδίτης)

Φωτ. 4: *ΠΑΕ* 1982 (1984), 66, πίν. 51α & *Έργον* 1982, εικ. 38 (Το Ιερό της Ίσιδας)

Φωτ. 5: *ΠΑΕ* 1982 (1984), 66, πίν. 50β (Ιερό Ίσιδας. Μαρμάρινο ομοιώμα ταύρου)

Ευαγγελία Γεωργίου